

Полина Спирова

ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ

по Религия/Катехизис през годината

на пандемията

Abstract: Polina Spirova, *Distance Education in Religion and Catechesis during an Year of Pandemy.*

The article presents the results of research into the methods of conducting online education for the subject of Religion in middle schools and Sunday schools from March 2020 to March 2021. It outlines the main challenges teachers faced, the solutions they developed, the sources of their support, and students' attitudes towards online Religion education. The study identifies problematic areas that require increased support for teachers from governmental and Christian institutions, as well as non-governmental organizations. Additionally, it describes the opportunities that distance learning offers in the field of Religious education.

Keywords: *Religious Pedagogy, Catechesis, Primary Education, Religious Education*

Пандемията от Covid-19 прекъсна обичайния хода на живота в целия свят. Изискването за социална дистанция с цел избягване разпространението на заразата промени почти всички сфери на обществения живот. Една от най-засегнатите се оказа образованието. По данни на ЮНЕСКО през изминалата година (март 2020 – март 2021 г.) пандемията и затварянето на училищата са дали отражение върху живота и образованието на 1,6 милиарда ученици в над 190 държави света¹, а една трета от всички деца в училищна възраст – около 463 милиона - не са имали достъп до каквато и да е форма на дистанционно обучение в този период². В България пандемията и затварянето на училищата се отрази върху 700 000 деца в предучилищ-

¹ *One year into COVID-19 education disruption: Where do we stand?* <https://en.unesco.org/news/one-year-covid-19-education-disruption-where-do-we-stand> (сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

² Повече за това: *COVID-19 and School Closures* <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

на и училищна възраст и техните родители.¹

У нас изследвания за въздействието на онлайн обучението върху ученици, учители и родители започнаха да се правят няколко седмици² след началото на затварянето на училищата и мащабното преминаване към дистанционно обучение през март 2020 г., други – на по-късен етап, след края на учебната година, за да се използва повече натрупан опит³.

Първоначално този процес в България беше оценен от МОН като успешно организиран. Проучване на Уницеф-България сред специалисти, работещи в Регионалните управления на образованието (май-юни 2020) показва, че „на практика всички училища са осигурили продължаване на учебния процес в ситуация на пандемия, като най-често това е било чрез комбинация от различни подходи”⁴.

¹ М. Янкова, *Бърза оценка на въздействието на COVID 19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото*. <https://num.to/110-015-587-646> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

² Например проект на ФНОИ и ЦОКПС от април 2020 г., озаглавен „Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение“ на изследователски екип: доц. д-р Маргарита Бакрачева и проф. д-р Янка Тоцева. По време на пандемията Уницеф-България публикува изследвания за въздействието ѝ върху участниците в образователния процес, които са публикувани на страницата на организацията в интернет: <https://www.unicef.org/bulgaria>. (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

³ През май 2020 г. беше публикуван доклад на Института за изследване на образованието по поръчка на МОН, озаглавен “Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда“ <https://ire-bg.org/%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%be%d1%82-%d1%80%d0%b0%d0%b7%d1%81%d1%82%d0%be%d1%8f%d0%bd%d0%b8%d0%b5/> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

През септември 2020 г. беше публикуван доклад на същия институт на тема: „Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъществени форми върху ефективността на училищното образование“ <https://ire-bg.org/%d0%be%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%b0-%d0%b2%d1%8a%d0%b7%d0%b4%d0%b5%d0%b9%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%bd%d0%b0-%d0%be%d0%b1%d1%83%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82/> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

⁴ *Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на специалисти, работещи в регионални управления на образованието* https://www.unicef.org/bulgaria/media/8936/file1_c.4 (Сайтът по-

В доклад на Института за изследвания в образованието се цитира отчет на Министерството на образованието и науката, според който „обучението в електронна среда от разстояние е започнало ефективно в много голяма част от училищата, като почти 90% от учениците в страната са обхванати още в първия ден на преминаването към дистанционно онлайн обучение”¹. Тези данни се потвърждават и от изследване на Уницеф-България от юни 2020 г., което сочи, 91,7% от учениците в начален етап са били обхванати и са участвали активно в дистанционно обучение². С времето обаче се натрупва умора и излязат наяве пропуски в организацията и подкрепата за учители и ученици от страна на различни институции. През двете учебни години на пандемията усилията на учители, ученици, родители и образователни институции основно са концентрирани върху обхващане на максимален брой ученици в онлайн обучението, запазване на мотивацията за учене, реструктуриране на учебното съдържание и методите на преподаване, както и адекватната подготовка за НВО на 7. и 12. клас. Следвайки тази логика, най-голямо внимание и ресурси са активирани за учебните предмети, включени в матурите за 7-ми и 12-ти клас.

В тези стресови месеци, изпълнени с напрежение³ заради адап-

следно е посетен на 29 април 2021).

Вж. още по темата: *Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение*. Проект на ФНОИ и ЦОКПС, април 2020 г. <http://docplayer.bg/189641894-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%B2-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D1%8A%D0%BD%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5.html> (сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

¹ „Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда“, с. 3.

² Изследване “Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на родители на ученици 1-4 клас”, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8906/file> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

³ В изследването на екипа от ФНОИ и ЦОКПС (април 2020 г.) се посочва, че в първите няколко седмици след преминаването към дистанционно обучение повече от половината от анкетираните учители (58%) често са се чувствали изнервени и

тиране към необичайния за повечето участници учебен процес, на заден план остана учебният предмет Религия, който не влиза в задължителната подготовка, тъй като е факултативен и се изучава от много малка част от учениците в страната (около 1%)¹. Организацията на занятията по Религия в училищата среща немалко трудности и преди здравната криза по ред причини², но във фокуса на настоящото изследване са начините за провеждане на религиозно образование в ситуацията на пандемия и локдаун и възможностите за използване на дистанционната форма и обучението в електронна среда.

Дизайн на изследването

Проучването има за цел да изследва условията за провеждане на онлайн обучение по предмета Религия в общообразователните училища и в неделните прицърковни училища през изминалата година: да изведе основните предизвикателства, с които са се срещнали учителите богослови, решенията, които са намерили, от кого са получили подкрепа и как се възприема от учениците дистанционното обучение по Религия и вероучение.

Проучването на условията, в които се провежда (или не се провежда) религиозно обучение онлайн, очертават проблемните зони, в които да се насочат усилията за подкрепа на учителите от страна на държавни и църковни институции, както и на неправителствени организации. В същото време постиженията на учителите бележат възможностите, които се откриват в дистанционното обучение за предмета Религия и за катехизичните занятия към църковните школи.

Задачите, които си поставя изследването са:

1. Да се проучи каква част от учителите по Религия/катехизис

стресирани. *Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение*, с. 42.

¹ По данни на МОН от 2018 г. Вж. <https://uchiteli.bg/news/samo-1-ot-uchenicite-izbirat-da-uchat-religiq-v-uchilishte/4565> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

² Повече за предизвикателствата в работата на учителите по Религия и преподавателите по вероучение и катехизис в прицърковните школи вж.: П. Спирова, З. Каравълчева, Ц. Антонова. *Стратегически насоки за развитите на религиозното образование*, София, 2018, с. 39.

са имали възможност да организират и провеждат онлайн обучение по време на пандемията (в периода март 2020-март 2021).

2. Да се изведат и опишат основните трудности пред провеждането на дистанционно обучение по Религия/катехизис и да се очертаят възможностите за подкрепа на учителите и учениците от страна на различни институции, ангажирани с този вид образование.

3. Да се определи готовността и мотивацията на учителите да продължат (започнат) усилията си за подобряване на работата си в електронна среда.

4. Да се очертаят перспективите за развитие на дистанционното обучението по Религия/катехизис с цел приобщаване на повече хора към християнската просвета.

Изследователският инструментариум включва разработена за нуждите на проучването анкета с 16 въпроса. Тя беше изпратена до учителите през платформата Google Forms, чрез което се осигурява анонимност на отговорите и се улесняват анкетираните в попълването и изпращането на решенията.

Участници в проучването

В изследването чрез писмо по имейл бяха поканени да участват 78 учители по Религия в общообразователните училища (включително от Центровете за подкрепа и личностно развитие (ОДК) и детски градини, в които има занимания по Религия) и от прицърковните училища от цялата страна.

В анкетата участват учители по Религия, начални учители, които преподават и Религия, учители в прицърковни училища, които работят с деца и възрастни.

Изследователският интерес се фокусира върху трите групи преподаватели, защото често те имат сходни образование и квалификация, както и почти едни и същи условия за педагогическа работа и развитите.

Тъй като няма официална информация и регистър на учителите, ангажирани в преподаването на Религия или работещи в прицърковните училища, изследването няма претенции за представителност. То е опит да се проучи фактическото положение.

От 78 поканени за участие педагози, анкетата е попълнена от 39

човека, което е точно половината от тях (50.0%). Една от вероятните причини за отказа за участие (наред с нежеланието или несигурността от работа с електронни продукти) е, че тези учители не са провеждали дистанционно обучение и не виждат смисъл да се включват в изследването. В подкрепа на това предположение са и резултатите от анкетата. Отговорите на първия въпрос – *Провеждате ли онлайн обучение*, показват, че 87% от участниците са отговорили, положително, а само 13% - отрицателно. Бихме могли да предположим, че в анкетата са се включили основно учителите, които са организирали дистанционно обучение и виждат смисъл в това да споделят опита си.

Обобщавайки казаното по-горе, може да се заключи, че приблизително половината от учителите по Религия/катехизис в страната са успели да продължат работата си в електронна среда, а останалите не провеждат онлайн обучение по една или друга причина.

Вторият въпрос в анкетата изследва основните пречки, които учителите срещнат при организацията и провеждането на онлайн занимания по Религия/катехизис. Посочени са 7 опции, от които анкетираният да избере, както и възможност за отворен отговор: Липса на компютърно оборудване; липса на интернет; недостатъчна информация за образователните платформи; липса на достъп до платени образователни платформи; липса на техническа подкрепа, тъй като сте учител по факултативен предмет; недостиг на подходящи образователни ресурси и материали; липса на подготовка и умения за работа с онлайн базирани образователни платформи; друго.

При анализа на резултатите прави впечатление, че в практиката си учителите са се срещали с всички изброени в анкетата трудности, като част от участниците са дали и допълнителни отговори.

Най-много учители (32%) са посочили като основна пречка при осъществяването на дистанционното обучение *недостига на подходящи образователни ресурси и материали*. Други 16, 7% - *липсата на достатъчна подготовка и умения за работа с онлайн базирани образователни платформи*. За 13% от учителите липсата на достъп до платени образователни платформи¹ е била сериозна трудност, а

¹ Един пример от Софийска епархия. Учителите от прицърковните училища в столицата при търсенето на варианти за провеждане на онлайн обучение и при

10% – изобщо не са имали информация за онлайн платформи.

Това предизвикателство не е специфично само за преподавателите по Религия и катехизис. Изследването на Уницеф-България от май 2020 г. показва, че “Масово училищата в страната не са били подготвени за ситуация на работа дистанционно в онлайн среда. Учителите и учениците не са били запознати и обучени за работа с онлайн образователните платформи... Преподавателите споделят, че в създалата се ситуация всички са се „учили в движение“ и предимно на принципа „проба-грешка“ е бил намиран правилният подход за успешно адаптиране на учебния материал и процес към извънредните условия”¹.

В свободните отговори (извън изброените в анкетата опции) учителите богослови посочват и други трудности, пред които са били изправени: 6% разказват, че въпреки тяхното желание, ръководството на училището не е съдействало за провеждането на онлайн занятия по Религия. Някои учители съобщават, че в тяхното училище изобщо не се провежда дистанционно обучение по факултативните предмети. Въпреки ниския процент подобни отговори, те са включени в резултатите от изследването, защото хвърлят светлина върху причините за това половината от учителите по Религия у нас да не провеждат занятия през пандемията. Други 3% като пречка са описали липсата на подходящи условия за провеждане на онлайн обучение в домовете на децата: невъзможност за използване на микрофон и камера, тъй като „обикновено около тях е шумно и не са сами в помещението“.

Около 6% от педагозите отбелязват, че затрудненията в препода-

липсата на достатъчен финансов ресурс, се насочиха към безплатните платформи – Skype, Viber, Messenger Rooms, Zoom във варианта за срещи до 35 безплатни минути и др. под. Всички те обаче се оказаха неудобни за по-дълги групови срещи и затрудняваха работата. Решението дойде чрез подкрепа от страна на Софийска митрополия, която пое разходите за Zoom акаунти на учителите от прицърковните училища. Тази инициатива на митрополията мотивира някои учители да започнат дистанционно преподаване, тъй като се почувстваха обгрижени и подкрепени от църковната институция.

¹ „Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование“, с. 3. <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8946/file>. Повече за трудностите и негативните ефекти от дистанционното обучение – пак там, с. 17-19.

даването идват от липсата на пряк контакт с учениците, както и това, че връзката с децата (основно в неделните училища) се осъществява през родителите. За подобен проблем съобщават през свободните отговори и други учители, които посочват, че с въвеждането на ограничителните мерки са загубили контакт с учениците си в неделното училище, защото те са срещали само там. След прекратяването на присъствените занимания, те не са могли да ги организират за обучение от разстояние.

На други места в прицърковните училища учениците и родителите не са били съгласни да участват в онлайн занимания, при които децата е трябвало да стоят отново пред екраните. За тях неделното училище е привлекателно не само заради учебното съдържание, но и заради различната обстановка и подход в обучението, както и заради участието в църковния живот.

Някои от учителите споделят в анкетата, че са решили този проблем по следния начин: “Правим работилнички с благотворителна цел, като материалите ги раздаваме за вкъщи, а готовите творения се излагат в храма”¹.

В последната част на анкетата, където е дадена възможност учителите да споделят допълнителна информация за работата си, те разказват, че пандемията и затварянето на училищата и прицърковните школи ги е поставила в нова ситуация, която е изисквала пълно пренастройване в начина на работа и допълнителна активност за организиране на онлайн обучение, което се е оказало непосилно за тях като физическо и психическо натоварване. Както ще видим от следващите резултати в анкетата, липсата на подкрепа (морална, техническа, организационна), е другата причина част от педагозите да се откажат от дистанционното обучение. Много от тях споделят, че срещат и силна вътрешна съпротива да започнат да използват електронни устройства в педагогическата си работа², вкл. и участие в он-

¹ Храмовете на БПЦ останаха отворени за богослужения и посещения на вярващи по време на пандемията и не бяха затваряни в нито един период, независимо от строгостта на мерките. Но бяха прекратени събиранията в неделните и катехизичните школи.

² Изследванията показват, че отношението на учителите към технологиите, използвани в процеса на обучение, оказва влияние върху ефективността на преподаването и резултатите от ученето. Анализ на Института за изследвания в образова-

лайн изследвания.

Може да се обобщи, че учителите по Религия, подобно на колегите им по другите училищни дисциплини¹, в голямата си част в началото на пандемията са се оказали неподготвени за работа в електронна среда. Те са срещнали затруднения както в техническото осигуряване на дистанционното обучение, така и в организацията, набавянето на дидактични материали и пренастройване на методиката си за работа с учениците. Липсата на умения за работа с електронни устройства и негативната нагласа към използването им в обучението, са лишили много учители богослови от мотивация да организират учебни занятия в електронна среда. Липсата на институционална подкрепа и фактът, че предметът не е задължителен, дава допълнителна свобода да учителя да не прави усилия за промяна на уменията и нагласите си и да остане в пасивна позиция. Положителното в случая е, че все пак половината от учителите по Религия, въпреки че предметът им не е в задължителната подготовка, както и тези по катехизис (вероучение), са положили големи усилия, за да продължат работата си в периода на пандемията. Това говори за висока мотивация, която наред с професионалната компетентност, имат “ключова роля за ефективността на обучението от разстояние”².

Третият въпрос в анкетата проучва *от кого са получили съдействие учителите по Религия/катехизис за провеждането на онлайн обучение*. Резултатите показват, че най-голямо съдействие са срещнали педагозите, които работят в общообразователните училища и детските градини – 33%. За съжаление почти толкова от учителите (27%) съобщават, че не им е оказана подкрепа от никого и е трябвало

нието сочи, че “Колкото по-позитивно настроени са учителите към употребата на информационно комуникационна техника в учебния процес, толкова по-лесно са се адаптирали техните ученици към обучението от разстояние в електронна среда, толкова по-голям интерес, мотивация и ангажираност с учебния процес са проявявали и са усвоявали без затруднения учебния материал”. Вж.: *Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование*, с. 98.

¹ Изследването на ФНОИ и ЦОКПС от април 2020 г. показва, че в началото на пандемията 66% от учителите не са имали необходимата подготовка за използване на платформи за дистанционно обучение. (с. 11 от доклада).

² *Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование*, с. 13.

сами да се справят с трудностите. С подобен проблем се сблъскват обаче и учителите по задължителните предмети в училище и педагозите в детските градини. От проучване на Уницеф-България сред учители се вижда, че по време на пандемията 18,8% от тях не са получили подкрепа за справяне със ситуацията¹.

Получените данни за подкрепа от страна на ръководствата на училищата и детските градини за учителите по Религия при преминаването към дистанционна работа са много оптимистични. Те показват, че на много места директорите оценяват важноста на предмета и полагат усилия за неговото провеждане в извънредната ситуация. От друга страна, тази институционална подкрепа е значима не само в конкретната педагогическа работа на учителя, но и за неговата мотивация и самочувствието като професионалист.

Значимо съдействие на преподавателите по Религия/катехизис оказва енорията (митрополията) и родителите на учениците (по 15%).

За разлика от педагозите, ангажирани с предмета Религия (в училища или детски градини), учителите в прицърковните училища са положили много усилия - сами и почти без външна подкрепа, за да продължат обучението на курсистите си. Резултатите от анкетата потвърждават и наблюденията от практиката, че основното съдействие за тях идва от страна на членовете на енорията и родителите на децата от неделното училище². Това показва, че на много малко места епархийските ръководства и митрополитските културно-просветни отдели са оказали подкрепа на учителите за провеждане на онлайн обучение, така че работата им да продължи и в периода на пандемията.

Четвъртият въпрос – *каква платформа за обучение са използвали учителите* – е в пряка връзка с предишното запитване и потвърждават резултатите от него. И по-точно: 34% от учителите по

¹ *Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на педагогически и непдагогически персонал*, с. 13. <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8931/file>

² Учителите, които работят с възрастни курсисти в школите по катехизис (напр. Библейски курс в столичния храм „Покров Богородичен“) споделят, че са получили техническо съдействие за провеждане на дистанционно обучение и от самите курсисти, които били запознати с различни образователни платформи и използването им.

Религия използват Microsoft Teams, платформата, която е била препоръчана от МОН на ръководствата на училищата за учителите по всички предмети, включително и на тези по Религия. Друга голяма част от преподавателите богослови – 23% – са предпочели платформата Zoom, която предлага лесен начин за употреба както за ученици, така и за възрастни курсисти от прицърковните школи. Близко 12% са се възползвали от Google Classroom, а останалите – от Skype, Viber, Messenger Rooms и т. н.¹

Последно споменатите платформи служат на учителите по Религия/катехизис не толкова за групови срещи, колкото за комуникация с учениците и за предаване на материали, с които децата да работят асинхронно.

Изследването показва, че половината от учителите (48,5%) използват синхронната форма на обучение по Религия/катехизис и предпочитат да осъществяват пряка жива връзка с учениците си. При 30% от случаите обучението е смесено, а 12% от учителите богослови използват асинхронната форма на работа.

Подобни са и данните от изследването на МОН през 2020 г. Те показват², че 48% от учителите в българските училища са използвали синхронната форма, а 12% – асинхронното преподаване в електронна среда, а 37% – комбинация от двете форми. Проучването на Уницеф България потвърждава³ предпочитанието на педагозите към синхронното преподаване с оглед на максимално близко пресъздаване на реалния учебен процес в присъствена форма. „В същото време обаче то има своите технологични ограничения: всяко дете от дома-

¹ Подобно е съотношението при избора на образователни платформи и при учителите по другите предмети. Сред най-използваните платформи са MS Teams (38% от учителите), Google Classroom (27%), Школо (21%), Уча. се (21%). Близко 17% - Месинджър, самостоятелно или в комбинация с други платформи, а още 13% са използвали Вайбър и Фейсбук групи. За избора на платформи на учителите вж: https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/11/Otsenka-vazdeystviето-na-ORES_IIО.pdf, с. 82.

² Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование, с. 76. https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/11/Otsenka-vazdeystviето-na-ORES_IIО.pdf.

³ <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8946/file>, с. 5. (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

кичество да има налично лично електронно устройство - персонален компютър, таблет или смарт телефон, наличието на стабилна интернет връзка, която да позволи провеждането на видео разговорите в реално време, както и самостоятелно домашно пространство, където да провежда връзката си с училище¹, се посочва в изследването.

На въпроса кой е направил избора на образователната платформа, на която да се провежда обучението по Религия/катехизис, отговорите най-общо могат да се разделят на две: В 51,4% от случаите това е било решение на училището, при 40% учителите сами са направили този избор. Останалите резултати показват участие на родителите и учениците при определяне на платформата или използване на интернет страницата на енорията като място за срещи и обмяна на учебна информация.

Подобни са резултатите и от проучване сред учителите по задължителните предмети. Те показват¹, че при избора на платформи за онлайн обучението 48% от училищата са се съобразили с препоръката на МОН, по-малко от половината (46%) са взели предвид предпочитанията и възможностите на учениците, а 25% са оставили този избор на учителите.

Освен връзката с учениците, събирането на съмишленици и избора на дадена образователна платформа, друг важен въпрос при организацията на дистанционното обучение е *подборът и подготовката на материалите и ресурсите, които ще бъдат използвани.*

Резултатите от анкетата сочат, че най-голям процент учители богослови – 37% сами са подготвяли материалите, използвани при онлайн обучението, а 26% са се възползвали от електронните варианти на одобрените учебници по Религия, предоставени безплатно в интернет от издателствата. Близо 12% от преподавателите са използвали ресурси, намерени в различни сайтове в интернет, 6% са си обменяли материали със свои колеги.

Изследванията, направени сред учителите по другите предмети показват, че там също голяма част от учителите – 84% са използвали

¹ Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование, с. 56. https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/11/Otsenka-vazdeystviето-na-ORES_IIO.pdf. (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021).

налични онлайн образователни ресурси, а 66% са създавали собствени¹.

Учителите по Религия/катехизис близо 20 години сами подготвят дидактичните материали, с които работят, тъй като до тази учебна година – 2020/21 - нямаха учебници по предмета Религия, одобрени от МОН, и не разполагаха с достатъчен брой пособия. Затова и преструктурирането на учебното съдържание и адаптирането на материали за работа с учениците не е нещо ново и необичайно в практиката на учителите богослови.

Друг важен въпрос, който изследва анкетата е *финансовата подкрепа за учителите по Религия/катехизис по време на пандемията*. Той е не по-малко значим от моралната подкрепа и осигуряването на технически средства за електронно обучение и дидактически материали. Единици са преподавателите по Религия, както и тези в прицърковните училища, които са назначени на трудов договор. Част от преподаватели съвместяват Религията с други ангажименти в училище – най-често това са начални учители, учители по други предмети, педагогически съветници и т. н². Голям брой от преподавателите Религия и катехизис работят само на хонорар, а други – и на доброволни начала. Анкетата хвърля светлина върху това каква част от учителите по време на пандемията са получавали някакво заплащане за труда си и откъде е идвало то. Става ясно, че 85% от участниците в изследването са имали възнаграждение в периода на пандемията, но други 15% са работили безвъзмездно. От отговорите на въпросите се изяснява, че при 46% от учителите финансовата подкрепа се осигурява от училището (детската градина), а при 13% от Центъра за подкрепа и личностно развитие (ОДК). При 26% на учителите заплащането идва от енорията или митрополията.

60% от учителите получават заплащане само при реално провеждане на обучение, а 20% са финансово подкрепяни, независимо от това дали имат възможност да организират онлайн занимания.

¹ Пак там, с. 83. Вж. също „Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение“, изследване на ФНОИ и ЦОКПС, с. 12-17.

² Има различни варианти за подобно съвместяване, включително и на медицинска сестра в столично училище, завършила богословие, която преподава Религия в него.

От анкетата не можем да определим кои структури – общински или църковни - са осигурили подобна финансова защита на учителите си. Има сведения, че някои столични енории са продължили да подкрепят финансово учителите, ангажирани в образователните дейности на храма, и след въвеждането на локдауна, дори, когато те не са провеждали дистанционни занимания. Това са добри примери на християнска грижа и подкрепа за църковните просветители.

Отговорите на 11-я въпрос: *Една година след началото на онлайн обучението чувствате ли по-голяма увереност при работа в електронна среда*, показват, че въпреки трудностите, с които се налага да се справят, повече от 94% от учителите заявяват, че вече имат по-голяма увереност при работа в електронна среда. За 6% от тях обаче тази област остава все още непривична.

Тези резултати показват, че за една година учителите по Религия са постигнали голям напредък в усвояването на дигиталните технологии и прилагането им в педагогическата дейност и това им дава по-голяма увереност в собствените им уменията и възможностите за лично и професионално развитие. Както беше посочено по-горе тази увереност на учителите е силен мотивиращ фактор и за участието на учениците в образователните процес и за по-високите им постижения.

Следващата част от анкетата проучва мнението на учителите богослови за това как учениците приемат възможността за онлайн обучение по Религия/катехизис. Според 68% от педагозите дистанционното религиозно обучение среща одобрение от страна на обучаемите и само 17% считат, че учениците го приемат с неохота. За 3% от учителите важна роля в този процес имат родителите, а други 3% споделят, че децата участват в занятията, но предпочитат те да се провеждат на живо.

На въпроса *каква според тях е причината за нежеланието на учениците да участват в онлайн часовете по Религия/катехизис*, учителите посочват на първо място (56%) претовареността им с други учебни предмети. Изследванията върху цялостния учебен процес по време на пандемията у нас показват, че след първоначалното бързо адаптиране към новата форма на обучение, се наблюдава натрупване на умора. В проведени изследвания и учителите, и учениците, и родителите оценяват дистанционното обучение като „по-интензив-

но и по-натоварващо от присъственото“¹.

В анкетата сред преподавателите по Религия се посочва, че пречка (заявена от малко над 13% от участниците) пред обучението на децата се е оказала липсата на технически възможности за участие в учебния процес: липса на лично пространство, липса на интернет, на техническо оборудване. В същото време 6% от анкетираните са отговорили, че учениците им приемат онлайн обучението със същото желание, както и присъственото.

Два от въпросите в анкетата проучват *желанието на учителите да подобрят уменията си за работа в електронна среда, както и мотивацията им за общуване с колеги за обмяна на опит по въпросите на дистанционното обучение.*

Резултатите показват, че една година след началото на онлайн обучението повече от половината 65% от учителите чувстват необходимост от допълнително обучение. Други 35% обаче нямат такава потребност.

На 15-я въпрос за *общуването и обмяна на опит с колеги*, 82% от анкетираните учители заявяват, че имат необходимост от обмяна на опит и общуване с други учители по Религия/катехизис по въпросите на дистанционното обучение и работа с образователни платформи и ресурси. Като само 18% считат, че това не им е необходимо. От свободните отговори на 15-и въпрос става ясно, че в някои епархии (Пловдивска) и някои енорийски общности (в София) учителите “се подкрепяме и обменяме опит”.

Изследванията показват, че взаимодействието между учителите има много важна роля за подобряване на различни области от работата на педагозите и за постигане на по-добри образователни резултати. Обмяната на опит е важна част от професионалното развитие на учителите. Взаимодействието с колегите се оказва важен фактор в справянето с предизвикателствата на работата в онлайн среда в периода на пандемията². То се отразява върху мотивацията

¹ „Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование“, с. 11. <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8946/file> (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021 г.).

² Проучванията сред учителите по общообразователните предмети, направени през пандемията от различни организации, показват, че споделянето с колегите, обмяната на идеи, опит, материали, са помогнали на учителите не само при реша-

на учителите и цялостното им удовлетворение.

Тези данни отново повдигат въпроса за допълнителната квалификация на учителите по Религия/катехизис, създаването на условия за общуване и обмяна на опита и подкрепата на стремежа им за професионално усъвършенстване. През последната година различни институции, вкл. от неправителствения сектор, организираха онлайн обучения и публикуваха различни дигитални ресурси, с които да помогнат на учителите в справянето с работата в електронна среда¹. За съжаление такива курсове специално за преподавателите богослови все още не са организирани.

При други изследвания за нагласите на учителите по религия² те акцентират върху потребността от срещи и общуване с колеги за обмяна на опит и материали. Учителите по Религия повече от другите педагози изпитват един вид „самота“ в професията си. Обикновено те са „гостуващи“ в училището, защото най-често работят на хонорар, пребивават там само за няколко часа, нямат много време и възможност за комуникация с учителите по другите предмети, а в ежедневието си не се срещат със свои колеги богослови. Комуникацията между преподавателите по Религия се осъществява с допълнителни усилия. От друга страна, недостатъчната дидактическа обезпеченост на предмета извежда на преден план нуждата от обмяна на идеи и учебни материали. Резултатите от анкетата показват, че в кризисни ситуации като пандемията, тази необходимост от общуване са усилва. Педагозите съобщават, че през различните електронни платформи са комуникирали помежду си и са си споделяли материали и идеи

ване на конкретен проблем, но се е отразило и върху цялостната им мотивация за работа онлайн и в справянето със стресовата среда.

¹ Неподготвеността на учителите за работа с платформи за дистанционно обучение и използването на електронни ресурси в образованието, които проличаха ясно по време на пандемията, повдигна отново въпроса за квалификацията на българските учители в тази област, независимо от предмета, който преподават. Бяха направени препоръки от специалисти да се прецизират квалификационните курсове за педагозите и «те да бъдат «изпреварващи» и адекватни на нуждите, а не формални. Обръща се внимание на „включеността в квалификациите на по-високите възрастови групи». Вж. *Педагогическата комуникация в условията на извънредно положение*, с. 51.

² П. Спирова, З. Каравълчева, Ц. Антонова. *Стратегически насоки за развитите на религиозното образование*, София, 2018, с. 39.

за работа, но имат желание да направят това и в по-организирана форма.

Изводи

Проучването за възможностите и предизвикателствата пред провеждането на дистанционно обучение по Религия/катехизис е първо по рода си, но подобни изследвания предстоят. Резултатите от него показват, че предметът Религия, както и заниманията в прицърковните школи за деца и възрастни могат да се провеждат в дистанционна форма, както и в онлайн среда. През изминалата година близо половината от учителите, заети в тази сфера, са провеждали такъв вид обучение в една или друга форма. Анализът на данните показва, че това се осъществява благодарение на а) проактивността на учителите, които полагат значителни усилия, за да продължат връзката си с учениците и след затварянето на училищата, б) на подкрепата на ръководствата на училищата, в) на съдействието на енориите, родителите и самите курсисти, обхванати в занимания към прицърковните школи.

Силно изразената проактивност на дългогодишните учители по Религия не е изненадваща. Те са свикнали да разчитат на собствените си организационни умения и сами да търсят съмишленици.

В същото време от резултатите на анкетата се вижда, че 1/3 от учителите не са получили съдействие от никого за преминаването към дистанционно обучение и са оставени сами да се справят с възникналите предизвикателства на работата в електронна среда.

В същото време изследванията, правени сред учителите по задължителните дисциплини показват, че и там педагозите са се срещнали с немалко предизвикателства и част от тях не се чувстват подкрепени достатъчно от училищното ръководство или от общността в усилията си да организират онлайн обучение. Това до голяма степен е увеличило нивата на стрес и неудовлетвореност по време на пандемията. Но така или иначе, учителите по задължителните предмети са част от образователната система, която в по-голяма или по-малко степен се грижи за организацията и провеждането на учебния процес. Докато учителите по предмета Религия, както и тези от църковните школи, нямат специална институция, към която да се обърнат

за съдействие и която да подпомага тяхната работа. На отделни места донякъде такава роля играят културно-просветните отдели към митрополията, служители към Регионалното управление на образованието или ръководството на ОДК, които лично са ангажирани с каузата на религиозното образование. Но като цяло тези институции решават отделни и регионални проблеми, но няма целенасочена и координирана подкрепа за учителите на национално ниво. Тази дългогодишна тенденция за липса на целенасочена подкрепа на учителите по Религия и особено на преподавателите в прицърковните училища, демотивира много от тях да продължат дейността си. От друга страна, дори и най-малката проява на внимание и съдействие от страна на църковната власт към работата на учителите, ги мотивира допълнително (вж. бел. 3).

Една от причините част от учителите по Религия/катехизис да не губят мотивацията си въпреки трудностите е, че възприемат работата си като призвание и служение на Бога. Нещо повече, пандемичната обстановка със своята необичайност, провокира някои хора да потърсят подкрепа и възможност за осмисляне на ситуацията чрез гледната точка на Църквата. По този начин прицърковните школи и курсове за възрастни на някои места в страната продължиха (или възстановиха след първоначалното затваряне) заниманията си не само благодарение на отдадеността на учителите към работата си, но и по настояване и с подкрепата на курсистите. Някои от учителите споделят, че първоначалната организация на онлайн обучението (избор на платформа, инструктаж за използването ѝ от страна на учителя и курсистите, техническа подкрепа) е била осъществена от курсисти, които са специалисти в дигиталните технологии. По същия начин родители са оказали съдействие на учители в неделните училища за функционирането на онлайн обучението. От тези примери можем да кажем, че предизвикателството на дистанционното обучение разкрива още една страна на църковната общност – че тя може (ако се наложи) да функционира за *определено време* и в електронна среда и по този начин също да обединява хората, да им помага да не губят контактите помежду си и да се подкрепят в кризисни ситуации.

Доказателство за тази теза са примерите за разширяване на курсовете по катехизис за възрастни в две софийски енории (а ве-

роятно има и други) – към храмовете “Покров Богородичен” и “Рождество Христово”. По време на онлайн обучението към енорийските курсове се присъединяват и участници от други градове в страната и дори от емигрантските общности в чужбина. Това показва, че дистанционното обучение по Религия/катехизис дава възможности за разширяване полето на църковната мисия без да не се влияе от териториалните ограничения.

Данните от проведената анкета както и други изследвания показват, че както за учителите по задължителните предмети, така и за тези по Религия/катехизис, дистанционното обучение освен трудности и предизвикателства, носи и несъмнени *ползи*. Сред тях са *повишаване на компютърната грамотност* и дигитални умения на учители и ученици, задейства се активното включване на технологиите в учебния процес, опознати са нови ресурси в интернет, разширяват се използваните от учителите подходи, методи и средства за обучение и др.¹

В същото време учителите споделят, че живият контакт с учениците не може да бъде напълно заменен от работата в електронна среда, особено когато обучението е на по-малки деца. Тези учители приемат дистанционното обучение преди всичко като вариант за продължаване на учебния процес в кризисна ситуация. В коментар към анкетата една от учителките споделя: “Обучението в електронна среда по Религия (както и по останалите предмети) отнема живия контакт с учениците и недостатъчният 20-минутен час предполага по-ниската им активност. Но в същото време, при тази форма биха могли да се ползват много електронни ресурси. Така че един дос-

¹ Вж. “Въздействия на пандемията COVID-19 върху предучилищното и училищното образование”, с. 16-17. <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8946/file>.

Също така в общия извод, направен в доклада „Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда“ на Института за изследване на образованието, се посочва че по време на пандемията “Без съмнение, българското училище направи голяма крачка към осъществяване на учебен процес изцяло в електронна среда. Дори беше изразено мнение, че този преход е осигурил най-силния тласък напред в развитието и оптимизацията на учебния процес и е показал огромния потенциал на дистанционната форма на обучение“. Вж.: https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/05/distance_education.pdf (Сайтът последно е посетен на 29 април 2021 г.)

татъчно мотивиран учител би могъл от своя страна да вдъхнови и своите ученици, за да реализира целите на урока, независимо от формата и начина на обучение.”

Други учители разказват, че са използвали интернет пространството, за да споделят с цялото училище постиженията си от занятията по Религия, както и да качат в сайта на училището видеоклипове от Рождественското тържество, направени от учениците.

Данните от анкетата потвърждават и досегашните наблюдения на работата в прицърковните школи¹. Обучението в тях следва да се организира така, че да не копира класно-урочната система на училището. Това отегчава децата и те се чувстват обречени на още един допълнителен ден (събота или неделя) в училище или, съответно - пред екрана. И децата, и възрастните очакват от прицърковната школа повече възможности за общуване, за приобщаване към църковния живот, за участие в благотворителни каузи и практическа изява на вярата. Това е една от причините учителите към храмовете в условията на локдаун да използват повече хибридната форма на работа – със задачи за работа вкъщи и представяне на резултатите в храма. Обобщаването на този опит предстои и в него могат да се открият много примери на педагогическо творчество.

Резултатите от изследването показват, че една година след началото на пандемията и старта на електронното обучение значителна част от анкетиранияте учители богослови са преодолели първоначалната несигурност и неподготвеност за подобна дейност, което открива нови перспективи пред обучението и квалификацията на преподавателите по Религия и очертава поле за усъвършенстване на тяхната работа.

Тези данни разкриват и един *нов хоризонт за разработки в сферата на онлайн базираните ресурси за преподаване на Религия/катехизис*, както и за подготовката на дистанционни курсове по катехизис, преди всичко за възрастни, у нас и в чужбина. Това до голяма степен ще подпомогне мисионерската дейност в градове, където няма подготвени кадри за катехизаторска работа с възрастни и младежи, както и сред емигрантските общности в чужбина, обособени около българските църковни общини.

¹ П. Спирова, З. Каравълчева, Ц. Антонова, *цит. съч.* с. 56-70.

Затварянето на училищата и прицърковните школи заради пандемията се оказа голямо предизвикателство за учители, ученици, родители и енорийски общности у нас. В същото време то постави всички в условията да търсят нови творчески решения за намиране на възможности за обучение в кризисната ситуация. Както показват изводите от направеното проучване, въпреки трудностите и ограниченията през изминалата година, бяха намерени начини за продължаване на църковната просветна дейност и се разкриха нови перспективи пред религиозното образование: както в областта на теоретичните разработки, така и на практическата дейност, в разширяването на религиозна просвета отвъд териториалните ограничения.